

مقاله پژوهشی

تحلیل پیوند میان حیات مدارس و اندیشه اسلامی جهت ارتقای رشد معنوی دانش آموزان دبستانی

محبوبه آریش^{۱*}، احمد میرزا کوچک خوشنویس^۲، ندا ضیاءبخش^۳، محمد معرفت^۴

۱- دانشجوی دکتری، گروه معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، ایران. (نویسنده مسئول)

mahjoobaarish@gmail.com

۲- استادیار، گروه معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، تهران، ایران.

a.m.khoshnevis@gmail.com

۳- استادیار، گروه معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، تهران، ایران.

ziabakhsh.neda@gmail.com

۴- استادیار، گروه معارف، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، تهران، ایران.

m.marefat@iau-tnb.ac.ir

تاریخ پذیرش: [۱۴۰۴/۲/۵]

تاریخ دریافت: [۱۴۰۳/۱۱/۱۳]

چکیده

مدارس از دیرباز جزء مهم‌ترین محل‌های آموزش علوم و پرورش معنوی کودکان بوده و تأثیر محیط آن در شکل‌گیری شخصیت فرد در بزرگسالی غیرقابل‌انکار است. هدف از این تحقیق اثبات رابطه بین حیات و فضای سبز مدرسه در جهت ارتقای تربیت معنوی کودکان دبستانی است؛ بنابراین چگونگی تحلیل پیوند میان فضای سبز مدارس و اندیشه اسلامی جهت ارتقای رشد معنوی برای دانش‌آموزان دبستانی سؤال این تحقیق است؟ پژوهش با یک فرضیه اصلی آغاز و بر مبنای پژوهش‌های بنیادی پیشین شکل گرفت. این پژوهش به دنبال بررسی چگونگی ارتباط بین کالبد و عناصر معماری باغ ایرانی استفاده شده در حیات مدارس و آشنایی دانش‌آموزان با منشأ خلقت جهت ارتقاء تربیت معنوی در کالبد فضای آموزشی دبستان‌ها است. این پژوهش کاربردی در فرآیند دستیابی به پاسخ سؤالات پژوهش از رویکرد کیفی و کمی استفاده کرده است. با توجه به رویکرد این پژوهش، در مرحله اول (کیفی)، سعی شده تا معیارها و اصول معماری ساختمان‌های آموزشی طراحی شده با تلفیق حیات مدارس قدیم استخراج شود. در مرحله دیگر با استفاده از روش تحلیلی، معیارهای به دست آمده در مدارس ایران بررسی و ارزش‌ها و راهکارهای طراحی حیات مدارس ارزیابی و تحلیل شده است. مطالعه مشاهده‌ای و درعین‌حال تحلیلی درباره تعدادی از مدارس نمونه انجام شد که به نتیجه‌گیری نهایی تبیین الگو کمک کرد. یافته‌ها نشان می‌دهد وجود حیات در مدارس با شیوه باغ ایرانی و هندسه باغچه‌ها به همراه حوض در آن می‌تواند کودکان را به سمت تربیت معنوی و ارتفاع و رشد متعالی سوق دهد.

واژگان کلیدی: معنویت، کودک، مدرسه، باغ ایرانی، معماری، معماری اسلامی.

۱- مقدمه

در طراحی فضاهای آموزشی به جنبه‌های روحی و معنوی دانش آموزان کمتر توجه می‌شود به نظر روانشناسان محیط قرارگاه آموزشی باید به گونه‌ای طراحی شود که یادگیری در آن آسان و خوشایند باشد، نیاز روزافزون کشور ما به گسترش فضاهای آموزشی هم گام با افزایش جمعیت سبب ساخت فضاهایی با کیفیت آموزشی پائین گردیده و اغلب این فضاها با ویژگی‌های روان‌شناختی کودکان و نوجوانان سازگار نیستند. در صورتی که کودکان به محیطی احتیاج دارند که موقعیت‌هایی را برای مواجهه‌های سریع و روشن برای شناخت جهان ارائه دهند. روانشناسان معتقدند اگر کودکی در طبیعت رشد پیدا کند به همراه رشد به شکوفایی استعدادهايش هم خواهد رسید وقتی دانش‌آموزی به طبیعت فکر می‌کند به دنیایی به مراتب بزرگ‌تر و بهتر از دنیای تخیل خود روبه‌رو می‌شود. طبیعت به دانش‌آموز این فرصت را می‌دهد تا تفکر و تأمل داشته باشند و دنیای پیرامون خود و فطرت طبیعی خویش را کامل‌تر بشناسند. الگوی معماری مدارس سنتی ایران حاکی از استمرار تعلیم و تربیت در فضای باز و نوعی کارکرد فعالیت آموزشی در حیاط سبز مرکزی است. بسیاری از دروس در ایوان‌های مستقل رو به حیاط ارائه می‌شد و حتی ایوان‌های کوچکی نیز جهت بحث و مناظره دانش‌آموختگان میان محل اسکان آن‌ها و حیاط مرکزی ساخته شده بود. نتیجه این بود که با ایجاد ارتباطی محکم میان فضای بسته و خصوصی (حجره‌ها) و فضای باز و نیمه عمومی (حیاط) به وسیله فضایی نیمه شفاف و نیمه خصوصی (ایوان) مجموعه مدرسه شکل می‌گرفته است. در ضمن عناصر حیاط به‌طور معمول هم چون عناصر خانه‌های مسکونی شامل حوض آب و گیاهان می‌شده و طرح باغچه‌بندی ملهم از ایده باغ سازی ایرانی (چهارباغ) بوده است. یک فضای آموزش مناسب می‌تواند بر یادگیری و همچنین خلیات دانش آموزان تأثیرگذار باشد، از این رو لازم است تا به بررسی نقش روان‌شناختی و تأثیر تربیتی محیط آموزشی در میزان ارتقاء تربیت معنوی کودکان پرداخته شود. با توجه به نقش معماری به عنوان محیط پیرامونی و تأثیرات تربیتی فراهم آوردن محیط کالبدی مناسب و اثرگذار بر فرایند یادگیری ضروری به نظر می‌رسد، در نتیجه معماران می‌توانند با مطالعه الگوی رفتاری افراد و توجه به جزئیات و ویژگی‌های محیطی مؤثر سبب بهبود رشد تربیت معنوی، اجتماعی و افزایش بازده آموزشی گردند. در این پژوهش سعی شده تا با تحلیل پیوند میان معماری حیاط مدارس و تربیت اسلامی در جهت ارتقای رشد معنوی کودکان و به صورت خاص بررسی تأثیرات هندسه باغ ایرانی استفاده شده در محوطه باز مدارس در تربیت معنوی کودکان، دانش آموزان و به صورت کلی همه فراگیران از این نوع فضاهای آموزشی که تا به حال به آن پرداخته نشده است به تدوین الگوهایی جهت طراحی محوطه‌های باز در فضاهای آموزشی و در عصر ناپایدار و متغیرهای دیجیتال، نیاز به تربیت معنوی، پویایی، تحرک و تداوم حس زندگی کمرنگ شده را برآورده سازد.

در دنیای امروز، کودکان و جوانان با مسائل و اتفاقاتی در محیط پیرامونی خود روبه‌رو می‌شوند که انسان را به تفکر درباره معنا ارزش و حقیقت غایی زندگی سوق نمی‌دهد. امروزه بازار فکری و فرهنگی برای کودکان انباشته از گزینه‌ها، مدل‌ها، سبک‌ها و گرایش‌هایی است که ایشان را به سمت چیستی هستی نمی‌برد و تنها چگونگی آن را عرضه می‌کند. از این رو، ضروری است که نهاد تعلیم و تربیت، پرورش کلی کودکان را مورد توجه قرار دهد و به کودکان کمک کند تا درباره جهت‌گیری معنوی خود با درایت و حساسیت بیشتری عمل کنند. بر همین اساس، تربیت معنوی کودکان در کانون تحقیقات مختلف اندیشمندان تعلیم و تربیت قرار گرفته است. یکی از فضاهایی شهرها که وجوه مطلوب تعاملات اجتماعی/ تربیتی در آن‌ها رخ خواهد داد، مدارس و به عبارت بهتر صحن مدارس است. صحن مدارس علاوه بر آن‌که به عنوان فضایی آموزشی و جمعی برای طلبه‌ها و اساتید خود مدرسه ایفای نقش می‌کرده‌اند، به دلیل و مقاصد دیگری مورد توجه و مراجعه عموم مردم نیز بوده است. همواره مدارس و به ویژه صحن آن‌ها به روی مردم باز بوده و ایشان به هر دلیلی و (حتی برای عبور) وارد مدارس می‌شدند (نقی زاده، ۱۳۹۲). چگونه می‌توان با بهره‌گیری از رهنمودهای قرآن کریم و اندیشه‌های اسلامی، در طراحی حیاط مدارس با استفاده از الگوی (باغ ایرانی - اسلامی) تربیت معنوی کودکان را ارتقاء بخشید؟ با بهره‌گیری از الگوهای باغ (ایرانی - اسلامی) در فضای باز حیاط مدارس منطبق با رهنمودهای قرآنی و ایده‌آل‌های متعالی می‌توان به تربیت معنوی اسلامی در دانش آموزان دست پیدا کرد.

۲- مرور مبانی نظری و پیشینه

۱-۲- معنویت

معنویت اسلامی و مبتنی بر دین، حالتی است که به دنبال ارتباط روحانی پیوسته با خالق و اطاعت از فرامین او در فرد ایجاد می‌شود؛ معنویت دینی راه گشای انسان در زندگی فردی و سبب ارتقای معنوی شخص و به تبع آن، جامعه و در نهایت عامل سعادت اخروی فرد و جامعه خواهد بود. در واقع، تمرکز بر معنویت می‌تواند وسیله‌ای باشد برای کنترل محیط، جلوگیری از تعارض، پذیرش اهداف فردی و اجتماعی و کسب موفقیت، به گونه‌ای که گروهی بر این باورند که باید معنویت را بخش مهمی از برنامه‌های فردی و اجتماعی به حساب آورد (دوست محمد، ۱۳۸۹).

۲-۲- کودک

کودکی، مرحله ابتدایی ارتباط صحیح انسان با طبیعت را در بر می‌گیرد، یکی از مراحل حیاتی دنیایی انسان است. بگو! در زمین سیر کنید. پس بنگرید و تأمل کنید که خداوند چگونه و به چه شیوه و با چه قانونی آفرینش را آغاز کرده و سپس مرحله آخرت را ایجاد می‌کند، همانا خداوند بر همه چیز تواناست (حج، آیه ۵ و نیز روم، آیه ۵۴ و غافر، آیه ۶۷، سوره عنکبوت آیه ۲۰). کودک، شهروند نابالغی است که دوران رشد خود را می‌گذراند و استمرار بخش حیات بشر محسوب می‌شود. موجودی است که پاک به دنیا می‌آید و چنان چه محیط برای رشد فکری و جسمی سالم او مهیا باشد، نهالی تنومند می‌شود که به بار می‌نشیند و اگر محیط چنین دستاوردی را برای او فراهم نکند، جز خذلان چیزی را در پی نخواهد آورد (شیعه، ۱۳۹۱).

۳-۲- مدرسه

در یک تعریف کلی، محیط یادگیری بیرونی محوطه‌ای است که در آن سطح بالایی از فعالیت کودکان اتفاق می‌افتد. در بهترین حالت، این محیط محوطه‌ای با قابلیت بالا در جهت رشد توانایی‌های تحقیق، کشف و تمرین در سطوح مختلف پیچیدگی است. بنابراین حیاط مدرسه فضای بیرونی ساختمان یا محیط خارجی مدرسه تعریف می‌شود چه بزرگ و چه کوچک، چه زیبا و چه زشت، چه به شکل فعال مورد استفاده قرار گیرد و چه به طور کامل فراموش شود.

۴-۲- مکتب‌خانه‌ها

در مکتب‌خانه، تعلیمات، اجباری و رایگان نبود ولی شرایط چنان سهل و ساده بود که هر خانواده‌ای در هر طبقه یا گروه اجتماعی و اقتصادی به آسانی می‌توانست کودکش را روانه مکتب کند. اولیای اطفال مجبور نبودند به عنوان شهریه به معلم مکتب پول نقد بپردازند، بلکه به سادگی می‌توانستند با مکتب دار کنار آیند، کالاهای ضروری و حتی تعهد خدماتی عملی هم می‌توانست حق الزحمه آموزش کودک محسوب شود. امتیاز مهم این شیوه آموزش، هماهنگی کامل آن با شرایط انسانی و اجتماعی خاص جامعه مسلمانان بود. مکتب خانه مرکزی بوده است که کودکان در آن الفبا، خواندن و نوشتن را در کنار درس قرآن می‌آموختند. ورود به مکتب مقارن سنین ۵ و ۶ سال و خروج از آن برای نوجوانان حدود ۱۵ سال بوده است. برنامه درسی مکاتب شامل آموختن الفبا، قرائت قرآن، خواندن، نوشتن و حساب کردن و همچنین آموزش کتاب‌های متعددی نظیر گلستان سعدی، دیوان حافظ، مثنوی مولوی، نان و حلوای شیخ بهایی و حلیه المتقین علامه مجلسی بوده است. در جهان اسلام معمولاً مدرسه از مسجد منشعب می‌شده است و پایگاهی برای مذاکره علم و تدریس و بحث آزاد بوده است. نخستین مدارس ایران در اواخر قرن سوم در آمل بر پا گردید و به تدریج مدارس متعددی در خراسان نظیر مدارس بیهقیه و سعدیه در نیشابور تأسیس گردید. مدارس معروف نظامیه در بغداد توسط خواجه نظام الملک، دانش‌آموختگان مشهوری نظیر سعدی را تربیت کرده است. در دوره‌های صفویه و قاجاریه مدارس علوم دینی توسعه یافت و طلاب علوم دینی به تناسب استعداد و علاقه دوره‌های تحصیلی این مدارس را که شامل دوره مقدمات، سطح و خارج بود، می‌گذراندند.

۲-۵- مروری بر ادبیات تحقیق

صحن مدارس همواره در ادبیات تحقیقات علمی و پژوهی در محورهای گوناگون مورد توجه محققین بوده است. گاهی به دلیل تنظیم شرایط محیطی و اقلیمی و گاهی از دیدگاه تاریخی محققین به آن توجه کرده‌اند. محوطه‌سازی صحن مدارس و خانه‌های ایرانی از دیرباز در باب شناخت باغ‌های ایرانی اسلامی مورد پژوهش قرار گرفته است.

در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش عرصه تعلیم و تربیت مهم‌ترین زیرساخت‌های تعالی همه‌جانبه کشور و ابزار جدی برای ارتقای سرمایه انسانی شایسته کشور در عرصه‌های مختلف دانسته شده است. تحقق آرمان‌های متعالی انقلاب اسلامی ایران مانند احیای تمدن عظیم اسلامی، حضور سازنده، فعال و پیشرو در میان ملت‌ها و کسب آمادگی برای برقراری عدالت و معنویت در جهان در گرو تربیت انسان‌های عالم، متقی و آزاده و اخلاقی است. تعلیم و تربیتی که تحقق‌بخش حیات طیبه، جامعه عدل جهانی و تمدن اسلامی ایرانی باشد در پرتو چنین سرمایه انسانی متعالی است که جامعه بشری آمادگی تحقق حکومت جهانی انسان کامل را یافته و در سایه چنین حکومتی ظرفیت و استعدادهای بشر به شکوفایی و کمال خواهد رسید. تحقق این هدف نیازمند ترسیم نقشه راهی است که در آن نحوه طی مسیر، منابع و امکانات لازم، تقسیم کار در سطح ملی و الزامات در این مسیر به صورت شفاف و دقیق مشخص شده باشد (حاجی بابایی و مخبر دزفولی، ۱۳۹۰). در تبیین رویکردهای موجود درباره تربیت معنوی کودکان و نقد آن‌ها با تأکید بر آموزه‌های اسلامی، (کیانی و همکاران، ۱۳۹۴) ضمن بررسی تاریخچه تربیت معنوی کودکان به اختصار؛ با طرح سه جهان‌بینی عمده درباره نوع رابطه میان دین و معنویت، به تبیین تربیت معنوی کودکان با تأکید بر آراء اندیشمندان مذکور می‌پردازد. در یافته‌های تحقیق در جهان‌بینی دینی معنویت بر ارتباط شخص با حقیقت و تبعیت از آن و تربیت معنوی کودکان، بر هدایت دانش‌آموز به سوی کسب دانش شخصی، پویا، آمیخته با عشق و خلاقیت تأکید می‌کند؛ و الگوی پیشنهادی با عنوان الگوی اسلامی تربیت معنوی کودکان مطرح می‌شود. برای تربیت کلیت کودک باید ارتباط و اتصال کودک با طبیعت را پرورش داد؛ اتصال با طبیعت یا اتصال زیست‌محیطی بر اشتراک ما با کل موجودات زنده تأکید و کودکان را تشویق می‌کند تا خود را به عنوان بخشی از یک تصویر بزرگ‌تر و یک جزء تلفیق شده با خانواده جهانی ببینند (کیانی و نوذری، ۱۳۹۶). بر این اساس محسن فیضی و همکاران شهریورماه (۱۳۸۹)، در گزارش مرحله اول، سازمان نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس کشور دفتر فنی و تحقیقات، به تدوین ضوابط و معیارهای طراحی منظر محوطه باز مدارس ابتدایی مبانی نظری و مطالعات پایه اقدام نموده و اظهار می‌دارند که در مدارس فعلی هیچ ارتباطی میان کلاس و فضای باز وجود ندارد (اکرمی، ۱۳۸۳) در صورتی که پژوهش‌های بسیار ارتباط مؤثر و معنی‌دار میان رشد و پیشرفت تحصیلی و شناختی دانش‌آموزان را با منظرسازی و طراحی حیات باز مدارس متذکر شده‌اند. توجه به نیازهای دانش‌آموزان، معلمان و مدیران مدرسه در طرح حیات مدارس ضرورت برنامه‌ای در هدف با نشاط نمودن فضای باز مدارس قلمداد می‌گردد. چراکه در صورت برآورده شدن مناسب نیازهای روحی، جسمی و ذهنی دانش‌آموزان و اجرای صحیح برنامه‌های آموزشی مسئولین مدرسه، روحیه نشاط و سرزندگی در سرتاسر فضای مدرسه اعم از بیرون و درون، جاری و ساری خواهد شد. در زیر تعدادی از مقالات که در این باره پرداخته‌اند معرفی می‌گردد.

جدول شماره ۱: ادبیات پژوهش مقالات مرتبط با فضای باز حیات مدارس و تربیت معنوی کودکان

ردیف	عنوان	شناسه	بیان مسئله	سؤال یا فرضیه	روش تحقیق	نتایج
۱	واکاوی و تبیین تربیت معنوی و نگاهی اجمالی به عناصر برنامه‌ی درسی در آن ساخت	حسینی‌خواه، علی، (۱۳۹۷)	مطالعه عمیق و تشریح مفاهیم کیفی «معنویت» و «ربیت معنوی» از زاویه نگاه برنامه درسی بود.	آیا معنویت و پرورش آن، قابل تعریف و تبدیل به یک طرح برنامه درسی قابل دفاع و قابل اجرا است یا خیر؟	پژوهش فلسفی از نوع تحلیل مفهومی بود.	چارچوب نظری-عملی برنامه درسی برای پرورش معنویت= تعریف معنویت و تربیت معنوی؛

۲	تبیین شاخصه‌های طرح باغ مدرسه مبتنی بر بهره‌وری فضاهای آموزشی	حسنوند، محمد و پیر محمدی، محمد و فرخی، هانیه، (۱۳۹۶)	ارتباط با طبیعت و روشن شدن نقش مهم آن در زندگی افراد و در جهت مقابله با مشکلات محیطی به وجود آمده در عصر مدرنیته و در راستای حرکت جامعه به سمت توسعه پایدار،	آشتی انسان و طبیعت توسط کارشناسان و دست‌اندرکاران- طراحی و ایجاد باغ- مدرسه برای مشارکت دانش آموزان در فعالیت‌ها در فضای باز،	مرور پژوهش‌های انجام گرفته به تجزیه و تحلیل ارتباط مثبت بین طبیعت و عملکرد دانش آموزان- طراحی مجتمع آموزشی با رویکرد باغ- مدرسه بیشتر به صورت غیرآزمایشی (توصیفی) ارائه شده	طرح باغ حیاط، حضور باغ را به عنوان بخشی از طبیعت در کالبد آموزشی معاصر مورد تأکید قرار می‌دهد.
۳	تلفیق باغ با فضاهای آموزشی و تأثیر آن بر یادگیری دانش‌بنیان معماری،	عباسی، رعنا، ایرج شهروز تهرانی، مینا کبودر آهنگی، (۱۳۹۶)	نیاز و ضرورت به فضاهایی همچون باغ-دانشکده- استفاده درست از طبیعت جهت رشد و ارتقا آموزش در این فضاها	فضاهای آموزشی تحصیل دانشجویان و دروس متعارف دیگر،	تحلیلی بررسی تبیین و تقویت نقش فضای باز به صورت باغ در فضای آموزشی- راهکارهای عملیاتی و اجرایی برای افزایش یادگیری دانشجویان	تغییر مدارس سنتی و حرکت به سمت آلمان‌های آموزش و پرورش نوین در بستری که یادگیری سالم
۴	اصول طراحی مدارس دوستدار کودک در مقطع ابتدایی با رویکرد ارتقاء رشد شناختی دانش آموزان در ایران (نمونه موردی: مدارس ابتدایی شهر رشت)،	کریمی آذری، امیررضا مهسا طالب صفا، (۱۳۹۶)	رعایت اصول و استانداردهای مربوط به طراحی فضاها منجر به خلق محیطی در جهت محیط برای رشد شناختی و ارتقاء پتانسیل خلاقیت کودکان فراهم.	پیامد منفی این نحوه از رشد کودکان در محیط‌های با کیفیت پایین از نظر تحرک و انعطاف‌پذیری	فراهم کردن امنیت برای کودک، ایجاد فرصت در راستای شکل دادن و تغییر محیط پیرامونی فراهم کردن عوامل محیطی مناسب از قبیل نور، رنگ، دما، چیدمان، همچنین تقویت فرایند تخیل	فراهم کردن امنیت برای کودک، ایجاد فرصت در راستای شکل دادن و تغییر محیط پیرامونی فراهم کردن عوامل محیطی مناسب از قبیل نور، رنگ، دما، چیدمان، همچنین تقویت فرایند تخیل
۵	تدوین ضوابط و معیارهای طراحی منظر محوطه باز مدارس ابتدایی مبانی نظری و مطالعات پایه (گزارش مرحله اول)،	محسن فیضی و همکاران شهریورماه (۱۳۸۹)	حیاط مدارس مکانی جدای بنای مدرسه محسوب شده و ادامه طبیعی کلاس‌های درس نیست. حیاط باز مدارس عرصه تعاملات و روابط قوی احساسی و ادراکی دانش آموزان تلقی شده و در علم روانشناسی به آن به عنوان بستر تخلیه انرژی و کسب مهارت‌ها نگریسته می‌شود.	با برآورده شدن نیازهای روحی، جسمی و ذهنی دانش آموزان، روحیه نشاط و سرزندگی در سرتاسر فضای مدرسه اعم از بیرون و درون، جاری و ساری خواهد شد.	تبیین و تقویت نقش فضای باز در مدارس پرداخته و راهکارهای عملیاتی و اجرایی را برای بانشاط سازی فضای باز مدارس ابتدایی	توجهات رشد کودکان در سنین ۱۲-۷ سال در رده دبستان و ضوابط طراحی منظر برای محوطه باز مدارس در جهت شکوفایی و با نشاط سازی حیاط مدارس
۶	اصول طراحی فضاهای باز کودکان در دوره دوم دبستان با تأثیرپذیری از هوش هیجانی و فرآیند یادگیری از نگاه مربیان و دست‌اندرکاران،	شمس دولت‌آبادی حسنی السادات، نیلوفر مل، فرهنگ مظفر، بهرام صالح صدقپور، (۱۳۹۹)	تأثیری که فضاهای باز آموزشی می‌تواند بر روی مخاطبان و کاربران این گونه فضاها	ارائه رهنمودهایی برای طراحی فضاهای باز کودکان در دوره دوم دبستان با تأثیرپذیری از هوش هیجانی و فرآیند یادگیری	تدوین جدول هدف- محتوی و پرسشنامه مربیان و دست‌اندرکاران و تحلیل داده‌ها بر اساس آمار توصیفی استنباطی	تأثیر جلوه‌های طبیعی بر خودشکوفایی، وجود محیط‌هایی برای بازی‌های چندحسی در سنین مختلف، فضاهای نیمه‌خصوصی (نظارت‌پذیر)، با حضور و یادگیری کودکان در حیاط، ارتباط بین فضای باز و بسته،

۷	بررسی الگوهای رایج چیدمانی مدارس ایرانی با توجه به اصول ارتباط میان کلاس درس و فضاهای بیرونی، معماری و شهرسازی	مظفر، فرهنگ، سیده سمیه میرمادی، (۱۳۹۳)	با توجه به رواج دو الگوی خطی و حیاط مرکزی در سیر تحول معماری مدارس ایرانی، از میان انواع چیدمان‌های فضایی ساختمان مدرسه،	چگونگی ارتباط میان فضاهای باز و بسته در مدارس می‌تواند منجر به چیدمان فضایی ساختمان آموزشی	دو الگوی چیدمانی مورد بررسی قرار گرفته و چگونگی تحقق اصول طراحی ارتباط میان کلاس درس و فضاهای بیرونی در آن‌ها بررسی می‌شود دستیابی به اصول ارتباط بهینه و بررسی الگوهای چیدمانی از روش استدلال منطقی استفاده شده	الگوهای بهینه طراحی برای این دو الگوی چیدمانی پیشنهاد شد.
۸	الگوهای طراحی فضای سبز در «شهر دوستدار کودک»-(نمونه موردی: شهر دوستدار کودک بم)،	کامل نیا، حامد، سعید حقیر، (۱۳۸۸)	پروژه‌های شهر دوستدار کودک به دنبال اعطای حق شهروندی به بچه‌ها، توسعه آگاهی، بالابردن مشارکت جمعی، کم کردن میزان خشونت علیه کودکان، توجه به موضوعات زیست-محیطی و .. است.	پیدا کردن الگوهای طراحی فضای سبز با توجه به دیدگاه‌های بچه‌ها	استفاده از متدولوژی گروه- بحث و روش‌های مشارکتی همچون قصه‌گویی، جداول و پازل‌ها، مدل‌سازی، نقاشی و ... نظرات بچه‌ها در ارتباط با فضاهای سبز جمع‌آوری و تحلیل شد.	فضای سبز در تلفیق با فضاهای بازی، قلمروهای جداگانه برای بچه‌ها و بزرگسالان، فضاهایی برای خاطره‌نویسی، مجسمه‌ها، مصالحی مانند چوب و زمین‌های چمن ازجمله خواسته‌های کودکان در راستای توصیف الگوهای فضای سبز
۹	بررسی بنیادهای فرهنگی- محیطی در عناصر کالبدی باغ‌های ایرانی (قبل و بعد از اسلام)،	بمانیان، محمدرضا، علی‌اکبر تقوایی، (۱۳۸۷)	بررسی عوامل تأثیرگذار بر باغ ایرانی به‌عنوان فضایی همسو با ارزش‌های معنایی و محیطی می‌پردازد.	شاخص‌های فرهنگی، محیط‌زیست ایرانی به‌عنوان فضایی متعهد در برابر فرهنگ و اعتقاد ایرانی مطرح و دانش و فن ایرانی به‌عنوان عاملی مکمل در کنار عوامل ذکر شده	بازخوانی ریشه‌های فرهنگی ایرانیان باستان و تأثیر آن بر عناصر و ساختار باغ ایرانی و در بخش دوم تشابهات اعتقادات اسلامی در باغ ایرانی مورد بررسی قرار می‌گیرد،	مجموعه‌ای از شاخص‌های فرهنگی، محیط‌زیست ایرانی به‌عنوان فضایی متعهد در برابر فرهنگ و اعتقاد ایرانی و در نهایت باغ ایرانی به‌عنوان اثری حکیمانه و کمال‌گرا در اصول خویش
۱۰	تأثیر طراحی محیط مدارس با رویکرد معماری طبیعت‌محور بر یادگیری دانش آموزان در شهر ایزده،	صادقی، عزت‌الله، باور صادقی و هاجر خدیوی، (۱۴۰۲)	مدارس نمونه بارزی از محیط‌های یادگیری هستند که می‌توانند در یادگیری دانش آموزان مؤثر باشد. معماری مبتنی بر طبیعت می‌تواند یک الگوی مناسب جهت بررسی باشد. بررسی تأثیر شاخص‌های معماری بیوفیلیک در یادگیری دانش آموزان به‌صورت مطالعه موردی در مدارس شهر ایزده	چگونه یک محیط یادگیری مؤثر عمل می‌کند	روش تحقیق توصیفی- تحلیلی و مبتنی بر مطالعات میدانی با استفاده از ابزار پرسش‌نامه است.	معماری بیوفیلیک در محیط مدارس از دیدگاه دانش آموزان، تأثیرگذاری قابل توجه ای می‌تواند در یادگیری داشته باشند.
۱۱	تحلیلی بر تأثیر محیط‌های ساخته‌شده بر خلاقیت کودک (بررسی ویژگی‌های	عباسعلیزاده ساناز، رضا کالائی، مریم طباطبائی، ریما فیاض، (۱۳۹۴)	محیط اطراف کودک نقش مهمی بر سلامت جسمانی، روانی و شکوفایی خلاقیت کودک بازی می‌کنند.	محیط اطراف کودک نقش مهمی بر سلامت جسمانی، روانی و شکوفایی خلاقیت	روش تحقیق تحلیلی و کیفی در زمینه‌های روانشناسی محیط و طراحی معماری در	محیط کالبدی، به صورت ساخته‌شده که فضاهای باز و محیط‌های طبیعی را نیز شامل

محیطی مؤثر بر خلاقیت کودک در مراکز کودک تهران،	کودک بازی می‌کنند.	مفاهیم خلاقیت و محیط‌های ساخته شده بر پروورش خلاقیت کودکان،	می‌تواند بستر مناسبی جهت شکوفایی خلاقیت
۱۲ تبیین مدل خلاق طراحی معماری برای نوآموزان، مبتنی بر یادگیری از طبیعت،	طیاح، ساویز، فاطمه مهدی‌زاده سراج، مهناز محمودی زرنندی، (۱۴۰۰)، مقاله پژوهشی	در فرایند طراحی معماری، خلاقیت در پردازش ایده نقش اساسی ایفا می‌کند. طبیعت می‌تواند در فرایند خلاقانه طراحی معماری به عنوان تبار و الگو قرار گیرد.	پژوهش استدلال منطقی با استفاده از تدابیر تحلیلی-توصیفی در زمره رویکرد کیفی، در پی تدوین رابطه بین گزاره‌های خلاقیت، طراحی معماری و الگوهای برگرفته از طبیعت است
۱۳ تبیین نقش آموزشی فضای باز در مدارس ایران با مطالعه تطبیقی مدارس سنتی تا معاصر (نمونه‌های موردی): مدرسه‌های چهارباغ، دارالفنون و البرز،	طاهرسیما، سارا، هما ایرانی بهبهانی، کاوه بذرافکن، (۱۳۹۴)	در فضاهای آموزشی، کیفیت فضای معماری با تأثیر بر شناخت‌های حسی، فکری و ادراکی، می‌تواند نقش و عملکردی آموزشی ایفا نماید	الگوی مدارس سنتی ایران با توجه به نقش فعال آموزشی برای فضای باز و نیمه‌باز است و ابزاری آموزشی و در جریان تعلیم مطرح بوده‌اند در اغلب مدارس معاصر و کنونی، آموزش کلاس صورت می‌گیرد و با کاهش اهمیت و یا حذف فضای نیمه‌باز، فضای باز، بدون نقش آموزشی، تنها به‌منظور گذران اوقات فراغت و نظم‌بخشی به حرکت دانش آموزان است.
۱۴ تدوین اصول طراحی فضاهای بازی کودکان با تأکید بر گروه سنی ۵ تا ۱۲ سال مطالعه موردی: رشت	ابراهیمی، حمیدرضا، نوید سعیدی رضوانی، آرزو معانی منجیلی، (۱۳۹۰)	طراحی فضاهای بازی کودکان خصوصاً گروه سنی ۵ تا ۱۲ سال هم اولویت کمتری را داشته	تأثیر محیط کالبدی را روی رفتارهای بازی کودکان و فعالیت فیزیکی آن‌ها تأیید می‌کند
۱۵ حیاط مدرسه خاطره‌انگیزترین فضای آموزشی	خسروجردی، نرجس، (۱۴۰۰)	شاخصه مهم در ساختمان‌های آموزشی، داشتن فضای باز کافی جهت تحرک کودکان. حیاط مدرسه نخستین محل برخورد کودک و به‌طورکلی دانش آموزان با مدرسه است و به‌عنوان بخشی از فضای فیزیکی مدرسه نقش قابل توجهی در فرآیند یادگیری دارد.	تحلیل و ارزیابی دو محله گل‌سار و دروازه الکان در شهر رشت به‌عنوان دو محله جدید و قدیمی با استفاده از اصول و معیارهای جاری در طراحی فضاهای بازی به مقایسه این دو پرداخته-
۱۶ مروری بر نظریات و گرایش‌های معماری منظر	فیضی، محسن، سینارزاقی اصل،	تصور غالب موجود از مدرسه، تنها کلاس‌های	طراحی و مدیریت منظر برای کلاس‌های درس

حیاط باز مدارس،	(۱۳۸۸)	درس است که در کامل‌ترین صورت با سالن‌های اجتماعات، آزمایشگاه و ورزشگاه تلفیق شده است. در این تصویر فضای باز اطراف شامل حیاط و یا باغچه عموماً نادیده انگاشته و تمام توجهات معطوف به فضای درونی است	همه‌جانبه‌اش به ابعاد زیست‌محیطی، اجتماعی و زیباشناختی در امر ارتقا کیفیات محیطی فضاها، باز، در تبیین و استخراج رویکردها	طراحی منظر حیاط مدارس مورد بررسی قرار می‌گیرد. سپس بر مبنای بررسی جامعی از ادبیات و نمونه‌های اجرا شده از طرح منظر حیاط مدارس به دستبندی مهم‌ترین رویکردها و گرایش‌ها طراحی منظر در این فضاها پرداخته می‌شود. در انتها نیز نتیجه‌گیری از مطالب و یافته‌های مقاله ارائه خواهد.	بیرونی، توجه به اهمیت معیارهای کیفی ایمنی و امنیت، حس مکان و سلامتی در حیاط مدارس، برنامه‌های آموزشی رسمی، غیررسمی، پنهان و منطبق با فضای حیاط مدارس، یادگیری از طریق بازی و طراحی فضاهای بازی، نمونه‌های منظرسازی شده اجرا شده حیاط مدارس.
۱۷	بررسی نقش حیاط در ارتقاء کارایی عملکردی مدارس ایران (موردکاوی: مدرسه مروی، البرز، کمال و سلمان)،	حیدری علی‌اکبر، ملیحه تقی‌پور، فرزانه نریمانی، (۱۴۰۲)،	حیاط در ساختار فضایی معماری سنتی ایرانی قرارگیری در مرکز بنا و چینش سایر فضاها پیرامون آن، کیفیات دسترسی به آن‌ها و همچنین نوع و میزان استفاده از آن‌ها توسط کاربران	نقش حیاط بر کارایی عملکردی مدارس و عواملی چون نوع هندسه حیاط و موقعیت قرارگیری آن در یک‌سره بندی بنا، مورد سنجش	بررسی ادبیات پژوهش، شاخص‌های مرتبط با کارایی عملکردی فضا استخراج و معرفی می‌گردد و در مرحله بعد، به‌منظور تحلیل میزان کارایی عملکردی، از دو ابزار ترسیم گراف و همچنین نرم‌افزار Depthmap استفاده می‌شود. در مجموع، روش تحقیق کمی و کیفی خواهد بود و چهار مدرسه سنتی و معاصر به‌عنوان نمونه موردی انتخاب گردیده است.
۱۸	نقش فضای سبز محیط آموزشی در ارتقاء یادگیری دانش آموزان هنرستان‌های دخترانه (مطالعه موردی: دانش آموزان هنرستان دخترانه کتابچه کاشان)،	نجفی، سارا، جواد دیواندری، محمدرضا حاتمیان، (۱۴۰۲)	فضای آموزشی نیازمند محیطی است که با قرارگیری دانش‌آموز در این محیط و با تأثیر محیط بر ذهن فراگیر، یادگیری دروس ارتقاء یابد. امر یادگیری و ارتقاء آن نیازمند بستر مناسبی است که عوامل مؤثر بر یادگیری در آن بستر فراهم شده باشد.	ارزیابی وجود فضای سبز از دید دانش آموزان در فضای داخلی و خارجی کلاس درس و تأثیر آن بر یادگیری آنان	پژوهش کیفی و توصیفی-تحلیلی، از طریق مطالعات کتابخانه‌ای، هم‌چنین از طریق تحلیل پرسشنامه‌های دانش آموزان میزان انگیزه به‌منظور مطالعه و انجام دروس در فضای سبز
۱۹	فضاهای جمعی و حیاط مدرسه کتاب سه‌بعدی آموزش	دانشجو، خسرو، هادی متولی، حقیقی و مریم	از کاربردی‌ترین شیوه‌ها در راستای ارتقای مفاهیم توسعه پایدار، بحث	در صورت طراحی بر فرض بر این است که حیاط	حیاط مدرسه می‌تواند به‌صورت گسترده آموزش‌دهنده مفاهیم

مفاهیم توسعه پایدار،	طالبی، (۱۳۹۸)	آموزش آن به اқشار و سنین مختلف جامعه است. به خصوص آموزش در مقطع ابتدایی که از بنیادی‌ترین سطوح آموزش در هر جامعه‌ای محسوب می‌شود و یکی از مهم‌ترین اهداف آن پرورش نسل‌های آینده برای زندگی در جامعه است.	مدرسه، همانند کتاب سه‌بعدی، توانایی قابلیت وجهی در راستای آموزش و مفاهیم زیست‌محیطی به دانش آموزان را دارد.	تجارب و تحلیل آن‌ها، الگویی بوم‌شناختی در راستای آموزش توسعه پایدار در بستر حیات مدرسه ابتدایی ارائه دهد.	توسعه پایدار به دانش آموزان و سایر افراد مدرسه باشد.
۲۰ معماری ایرانی و نگرش به رمزاندیشی در طراحی باغ‌های ایرانی: نمونه موردی «باغ ارم شیراز»	یاری فهیمه، راضیه هورشناس، (۱۳۹۶)	رمزاندیشی بخشی از میراث فرهنگی ایران است که بیش از هر بخش از معماری در طراحی باغ ایرانی نمود پیدا کرده است.	مطالعه در رمزها و جلوه‌های معماگونه باغ ایرانی به تحلیل مفاهیم می‌پردازد. سپس بر اساس مفاهیم تبیین شده در چارچوب نظری	مفاهیم تبیین شده در چارچوب نظری مقاله، نمونه موردی باغ ارم شیراز را مورد تجزیه و قرار می‌دهد.	مفاهیم معنوی و باورهای ذهنی ایرانیان به‌خوبی در قالب رموزواره‌های نمادین در باغ ایرانی تجلی پیدا کرده‌اند می‌توان باغ ایرانی را تجربه‌ای عینی - ذهنی از تجلی رموزواره‌های فرهنگی دانست.
۲۱ شناسایی مؤلفه‌های اثرگذار معماری بر تربیت کودک، مبتنی بر رویکرد اسلامی: فضاهای آموزشی پیش‌دبستان،	آقاجان، مهسا، سمانه امامی کوپائی، (۱۴۰۳)	نقش و قابلیت محیط‌های فیزیکی در شکل‌دهی به رفتارها و کنش‌های کودک درباره آموزه‌های تربیتی متون دینی مسلمانان، تبیینی از مؤلفه‌های کالبدی و راهکارهای مؤثر معماری بر تربیت و پرورش کودکان	محبت و مهرورزی، تکریم کودک و دادن عزت نفس به او، بازی با کودک و تنوع فعالیت‌ها،	پژوهش از منظر نوع داده‌ها کیفی است و داده‌ها به دو روش کتابخانه‌ای و میدانی جمع‌آوری شده‌اند.	تأیید نقش مهم محیط کالبدی در پاسخگویی به این مؤلفه‌های تربیتی، گاه بازی در فضای معماری می‌تواند قابلیت محیط را در جهت تربیت کودک ارتقاء دهد.
۲۲ نقش کارکردهای فضای سبز مدارس بینی عملکرد تحصیلی و اختلال در پیش رفتاری دانش آموزان مقطع ابتدایی، جمع‌بندی	حسینی، الناز سادات، حجت‌الله رشیدکلور، مرادچله، عبدالباقی، اکبر عطادخت، (۱۴۰۱)	بررسی تأثیرات کارکردهای فضای سبز در محیط‌های آموزشی و نقش آن در عملکرد تحصیلی و رفتاری دانش آموزان مدارس ابتدایی	ضرورت افزایش فضای سبز و ارتقای کیفیت فضاهای سبز در فضاهای داخلی و بیرونی	روش پژوهش، شهر اردبیل در سال توصیفی - همبستگی بوده با استفاده از پرسشنامه محقق ساخته کارکردهای فضای سبز گردآوری	رابطه‌ای معنادار میان کارکردهای فضای سبز با عملکرد تحصیلی اختلال در پیش رفتاری دانش آموزان مقطع ابتدایی، جمع‌بندی
بر اساس مطالعات مقالات و کتب ارائه شده در جدول فوق، دغدغه پیشرفت تحصیلی و خلاقیت و ارتقاء سطح یادگیری دانش آموزان همواره برای محققین حوزه معماری مطرح بوده است و همگان بر حضور محوطه‌های سبز باغ خانه ایرانی در مرکز فضاهای		بررسی تأثیرات محیط‌های باز مدارس (حیاط‌ها) بر پیشرفت‌های تحصیلی و رشد خلاقیت و تربیت معنوی دانش آموزان	آیا محوطه‌های سبز باغ ایرانی در مدارس در پیشرفت تحصیلی، یادگیری، خلاقیت و تربیت معنوی کودکان دبستانی مؤثر است؟	روش تحقیق کیفی استدلالی و با بررسی نمونه مدارس سنتی ایرانی انجام شده است	نتیجه یافته‌های این مقالات بر تأثیر مستقیم حیات سبز میان مدارس بر رشد خلاقیت و تربیت معنوی و ارتقاء سطح یادگیری دانش آموزان تأکید داشتند.

آموزشی تأکید داشته‌اند؛ اما موضوع این پژوهش با تأکید بر حضور این حیاط مرکزی برای ارتقاء سطح تربیت معنوی کودکان دبستانی نوآوری این تحقیق محسوب می‌گردد.

۲-۶- مدارس دوران سلجوقی

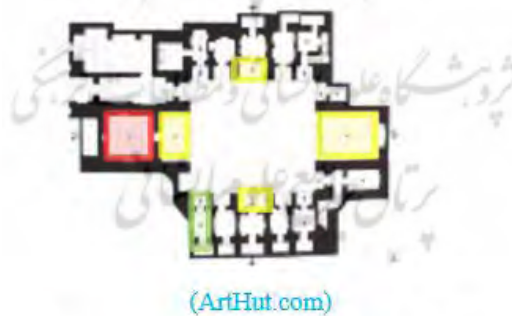
تاریخ مدارس رسمی در ایران، از دوره سلجوقی رقم می‌خورد. در این دوره، مدارس شکل ویژه‌ای به خود گرفتند و دارای چهارچوب خاص شدند. این مدارس دارای میان‌سراییی با چهار ایوان و حجره‌هایی گرداگرد میان‌سرا جهت تأمین محل اقامت طلاب بودند. این الگو در دوره‌های بعد نیز تداوم یافت و اندام‌هایی نظیر گنبد خانه و شبستان به‌تدریج به این الگو و ساختار اضافه شد.

۲-۷- مدارس رسمی دوره سلجوقی

در دوره سلجوقی نظام‌الملک مدارس با همین نام در شهرهای مختلف تأسیس می‌کند (Hillenbrand, 2004). گفته شده ابتکار مدارس نظامیه در تأمین فضای اقامتی بوده است (Dorrany, 1997)؛ اما تأمین محل اقامت طلاب در دارالعلم‌ها و مدرسه ابو حاتم بستی به نحوی رخ داده بود. از مدرسه‌های این دوره می‌توان به مدرسه خرگرد اشاره کرد. به زعم گذار مدرسه خرگرد، اولین و قدیمی‌ترین مدرسه بزرگ چهار ایوانی است (Godard, 1998).

تصویر ۱: مدرسه خرگرد (آذر خرداد فرشته، ۱۳۹۷)

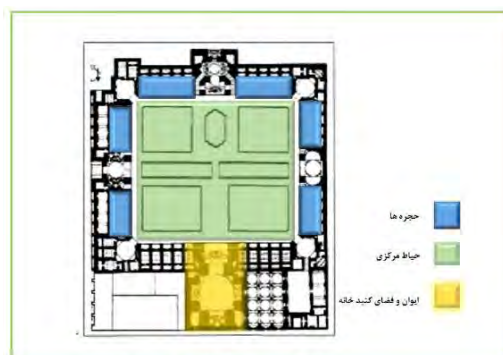

ایلیخانی، الگوی میانسرا، چهار ایوان، حجره، گنبدخانه

تصویر ۲: مدرسه امامی اصفهان

۲-۸- مدارس صفوی

در اواخر دوره صفویه و در زمان شاه سلطان حسین صفوی، در ضلع شرقی خیابان چهارباغ اصفهان احداث شد که نمونه‌ای از ذوق، معماری و هنر در اواخر این دوره است (کیانی، ۱۳۷۹).

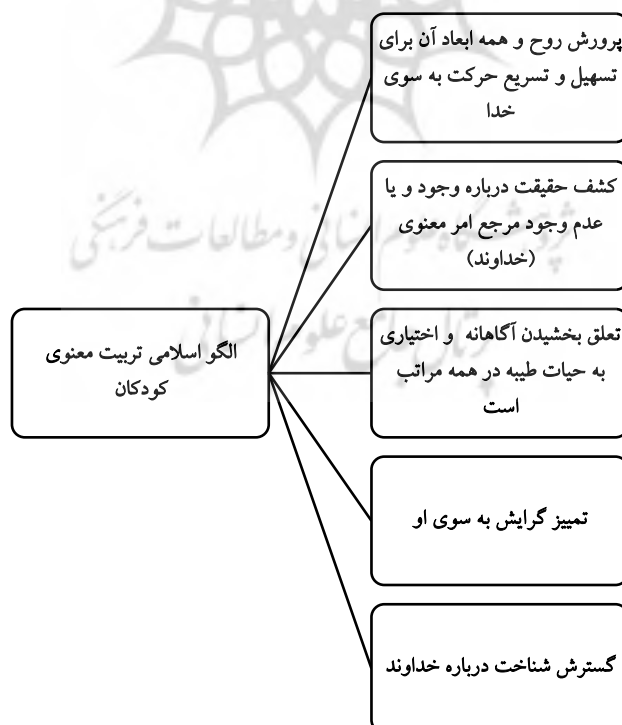
محل قرارگیری حجره‌ها پیرامون حیاط مرکزی

تصویر ۳: مدرسه چهارباغ اصفهان (کیانی، ۱۳۷۹)

این مدرسه که به شکل چهار ایوانی، با صحنی وسیع و گنبدی دو پوسته بنا شده است. عبور نهر فرشادی از وسط حیاط و چنارهای داخل مدرسه، صحن این بنای تاریخی را روح‌افزاتر از دیگر ابنیه دوره صفویه در اصفهان نموده است و احساس تفرجگاهی درون شهر را القاء می‌کند. مدرسه چهارباغ که از بزرگ‌ترین مدارس ایرانی محسوب می‌شود، در حقیقت دانشکده الهیات آن عصر بوده که حجره‌های فوقانی و تحتانی آن، برای سکونت ۱۵۰ طلبة علوم دینی اختصاص داشته است (تاج‌بخش، ۱۳۷۸).

۹-۲- تبیین و نقد رویکردهای معاصر درباره تربیت معنوی کودکان

الگوی اسلامی پیشنهادی متناسب با فلسفه آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران برای تربیت معنوی کودکان با توجه به این مفهوم از تربیت معنوی در مفهوم خاصی از ارزش‌ها شکل می‌گیرد و فلسفه تعلیم و تربیت جمهوری اسلامی ایران نیز باید به ارائه الگویی متناسب اقدام کند. بر همین اساس، این تحقیق به کلیاتی درباره الگوی پیشنهادی خود به‌عنوان الگوی اسلامی برای تربیت معنوی کودکان اشاره می‌کند.

نمودار ۱: الگوی اسلامی تربیت معنوی کودکان (نوذری و کیانی، ۱۳۹۶)

۳- روش‌شناسی

روش پژوهش حاضر با رویکرد توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از روش اکتشافی و ابزارهای کتابخانه‌ای و میدانی انجام شده است. هدف اصلی آن، بررسی امکان‌پذیری ارتقای تربیت معنوی دانش‌آموزان دبستانی از طریق طراحی حیاط مدارس مبتنی بر الگوهای باغ ایرانی-اسلامی، با تکیه بر آموزه‌های قرآنی و ارزش‌های متعالی اسلامی است.

پرسش بنیادین این پژوهش آن است که آیا بهره‌گیری از عناصر کالبدی و مفهومی باغ ایرانی در فضای باز مدارس، می‌تواند به‌عنوان ابزاری مؤثر در تقویت تربیت معنوی اسلامی دانش‌آموزان ایفای نقش کند؟ بر این اساس، پژوهش به تحلیل نسبت میان عناصر معماری باغ ایرانی و ادراک دانش‌آموزان از مفاهیم آفرینش و ارائه راهکارهایی عملی در جهت ارتقای کیفی فضای آموزشی در راستای اهداف تربیتی پرداخته است.

۳-۱- روش تحقیق

در این مطالعه، ترکیب روش‌های کمی و کیفی مورد استفاده قرار گرفته است. در مرحله کیفی، تلاش شده است تا با بررسی الگوهای تاریخی باغ-مدرسه، اصول و مؤلفه‌های معماری فضاهای آموزشی با محوریت حیاط مرکزی استخراج گردد. این داده‌ها با بهره‌گیری از تحلیل اسنادی، مطالعات تاریخی و مضامین تفسیری قرآن کریم (با تمرکز بر تفسیر المیزان) گردآوری شده‌اند. در گام بعدی، تحلیل داده‌ها با روش تحلیلی-تطبیقی انجام گرفته و معیارهای حاصل از مطالعات نظری با نمونه‌هایی از مدارس منتخب ایرانی مقایسه شده‌اند. در این راستا، مشاهده مستقیم، بررسی میدانی و تحلیل کالبدی مدارس منتخب، به منظور اعتبارسنجی الگوهای پیشنهادی صورت گرفته است.

پژوهش، با تمرکز بر مؤلفه‌های مفهومی عناصر طبیعی چون آب، گیاه، گل، حیوانات و طبیعت در قرآن کریم، به بررسی بعد معنوی فضاهای باز پرداخته و با دسته‌بندی این مؤلفه‌ها و وزن‌دهی به آن‌ها از طریق تکنیک AHP (تحلیل سلسله‌مراتبی) و مشورت با خبرگان حوزه معماری اسلامی و علوم تربیتی، به تدوین الگویی قابل استناد در طراحی محیط آموزشی دست یافته است.

۳-۲- شیوه‌های گردآوری داده‌ها

برای گردآوری داده‌ها از طریق روش‌های زیر صورت گرفته است:

(الف) مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی: این بخش شامل بررسی پایان‌نامه‌ها، مقالات علمی، کتب تخصصی فارسی و لاتین و منابع اینترنتی مرتبط با موضوع پژوهش است.

(ب) مشاهده و یادداشت‌برداری میدانی: داده‌های عینی از محیط مدارس نمونه برداشت شده و به‌صورت تحلیلی ارزیابی شده‌اند.

(پ) پرسشنامه: ابزار اصلی گردآوری اطلاعات در بخش کمی پژوهش، پرسشنامه‌ای است که توسط پژوهشگر طراحی و استانداردسازی شده است. سؤالات این پرسشنامه مبتنی بر اهداف، فرضیه‌ها و مؤلفه‌های نظری استخراج‌شده از ادبیات موضوع و تحلیل مصاحبه‌های انجام‌گرفته با دبیران و کارشناسان تربیتی است. برای سنجش روایی محتوایی، پرسشنامه در اختیار اساتید راهنما، متخصصان علوم تربیتی و کارشناسان حوزه معماری اسلامی قرار گرفته است. نمونه‌ای از سؤالات پرسشنامه عبارت‌اند از:

۱. آیا وجود حیاط مرکزی می‌تواند به ارتقای تربیت معنوی دانش‌آموزان کمک کند؟
۲. تا چه میزان الگوی معماری باغ ایرانی می‌تواند زمینه‌ساز تفکر در باب آفرینش باشد؟
۳. نقش بستر طراحی در شکل‌گیری طرح تا چه اندازه مؤثر است؟
۴. استفاده از الگوی مسجد-مدرسه اسلامی چه تأثیری در تربیت معنوی کودکان دارد؟
۵. آیا بهره‌گیری از الگوی باغ ایرانی-اسلامی در فضای باز مدارس می‌تواند به تربیت معنوی اسلامی بینجامد؟
۶. آیا معماری مدرن حیاط مدارس می‌تواند موجب کاهش توانایی کودکان در درک مفاهیم الهی گردد؟

۷. آیا باغ ایرانی با توجه به ابعاد کاربردی و مفهومی خود می‌تواند موجب ارتقای معنویت در کودکان شود؟

۳-۳- نحوه تحلیل داده‌ها

نتایج حاصل از تحلیل پرسشنامه‌ها به شرح زیر است:

۱. حیاط مرکزی و تربیت معنوی: میانگین نمره ۴، بیانگر آن است که شرکت‌کنندگان موافقاند که وجود حیاط مرکزی تأثیر مثبتی بر تربیت معنوی کودکان دارد.
۲. هندسه باغ ایرانی و درک آفرینش: نمره ۴، به این پرسش اختصاص یافت که نشان‌دهنده‌ی توافق بالا درباره تأثیر مثبت الگوی باغ ایرانی بر تفکر دانش‌آموزان نسبت به آفرینش است.
۳. تأثیر بستر طراحی: با میانگین نمره ۳/۹، اکثریت شرکت‌کنندگان تأکید داشتند که بستر طراحی در شکل‌گیری طرح نقش مهمی ایفا می‌کند.
۴. الگوی مسجد-مدرسه: این سؤال بالاترین میانگین ۴/۲۵، را کسب کرد و نشان می‌دهد که اکثر پاسخ‌دهندگان به تأثیر این الگو در تربیت معنوی کودکان باور دارند.
۵. الگوی باغ ایرانی-اسلامی: نمره ۴/۲، حاکی از آن است که شرکت‌کنندگان تأثیر این الگو را در تربیت معنوی مؤثر می‌دانند.
۶. معماری مدرن و کاهش درک معنوی: با میانگین نمره ۳/۷، پاسخ‌دهندگان تا حدی موافق بودند که معماری مدرن می‌تواند مانعی در درک مفاهیم الهی باشد.
۷. کارکرد معنوی باغ ایرانی: پرسش نهایی با نمره میانگین ۴/۲۵، مورد استقبال قرار گرفت و نشان داد که شرکت‌کنندگان تأکید دارند کالبد و مفاهیم نهفته در باغ ایرانی می‌تواند به رشد معنوی کودکان کمک نماید.

جدول ۲: تحلیل جزء به جزء تصاویر با توجه به نمرات کسب شده

۱۱	۱۲	۱۳	۱۴
			
این عکس یک مدرسه مدرن با پوشش گیاهی را نشان می‌دهد. در نظرسنجی این عکس نمره (۳/۷) را کسب کرده. از نظر شرکت‌کنندگان این مدرسه تا حدودی می‌تواند در تربیت معنوی مؤثر باشد.			
میانگین ۳.۵	میانگین ۳.۵	میانگین ۳	میانگین ۳.۷

۱۵	۱۶	۱۷	۱۸
			
این عکس یک مدرسه با معماری مدرن و بدون پوشش گیاهی را نشان می دهد. از نظر شرکت کنندگان نظرسنجی معماری مدرن و نبود پوشش گیاهی نمی تواند در تربیت معنوی کودکان موثر باشد.			
میانگین ۲.۱	میانگین ۲.۱	میانگین ۲.۵	میانگین ۲.۷
۱۹	۲۰	۲۱	۲۲
			
این دو عکس یک مدرسه را با دو حالت مختلف بدون درخت و با درخت و باغچه نشان می دهد. عکس فاقد درخت نمره (۳) و عکس باغچه دار نمره (۴) گرفت. یعنی از نظر شرکت کنندگان در نظرسنجی باغچه و درخت در تربیت و رشد معنوی موثر است.			
میانگین ۳.۸	میانگین ۳.۵	میانگین ۴	میانگین ۳.۲
۲۳	۲۴	۲۵	۲۶
			
این عکس یک مدرسه مدرن با پوشش را نشان می دهد. در نظرسنجی این عکس نمره (۳.۳) را کسب کرده. از نظر شرکت کنندگان این مدرسه هم نمی تواند در تربیت معنوی موثر باشد.			
میانگین ۲	میانگین ۳.۵	میانگین ۲	میانگین ۳.۳

			
این عکس یک مدرسه با معماری مدرن و بدون پوشش گیاهی را نشان می‌دهد. از نظر شرکت کنندگان نظرسنجی معماری مدرن و نبود پوشش گیاهی نمی‌تواند در تربیت معنوی کودکان موثر باشد.	این عکس یک مدرسه با معماری مدرن را نشان می‌دهد. ۱۴۲ هجری ۱۴۲۲ وجود باغچه مدرن نمره بالایی کسب نکرده است. این نشان می‌دهد باغچه بندی هندسی معماری باغ ایرانی می‌تواند موثر تر از باغچه بندی به سبک مدرن باشد.	این دو عکس یک مدرسه را با دو حالت مختلف بدون درخت و با درخت و باغچه نشان می‌دهد. از نظر شرکت کنندگان در نظرسنجی وجود درخت در تربیت و رشد معنوی موثر است.	

۴- یافته‌ها

۴-۱- حیاط مدارس

حیاط مدرسه این قابلیت منحصر به فرد را دارد که به عنوان یک مکان برای تجربه آزادی حرکت و بازی، خلاقیت، کشف و ارزش‌های اجتماعی دیده شود. فضاهای باز آن و قابلیت‌هایش برای ارتباط با عناصر طبیعی و ارتباط‌های غیررسمی اجتماعی که در آنجا اتفاق می‌افتد، به مدرسه ویژگی‌های مثبتی می‌دهد که برتر از فضاهای ساخته شده مدرسه است (Wilson, 1997). توجه به این فضاها به عنوان مکان یادگیری و بروز استعداد‌های کودکان مسئله‌ای بسیار مهم است. حیاط مدارس صحنه‌ای است که کودکان بازیگران اتفاقاتی هستند که در زندگی لمس می‌کنند. فضایی است که کودکان در آن با حیطه‌های اجتماعی، فرهنگی و بومی دوران کودکی خود ارتباط برقرار می‌کنند. بنابراین حیاط مدرسه باید یادگیری و رشد کودکان را ارتقا بخشد.

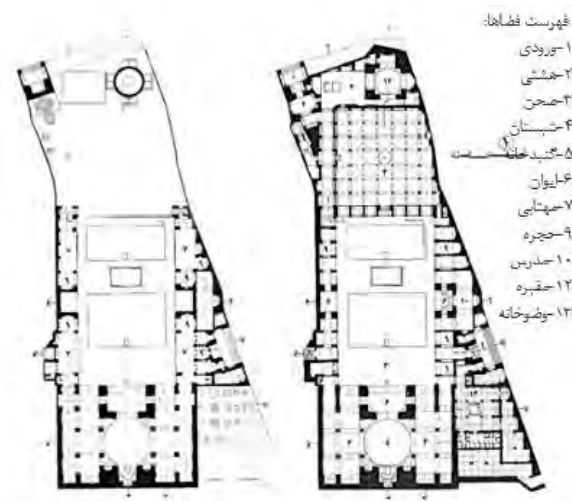
۴-۲- گونه‌بندی مسجد-مدرسه

با توجه به مطالعات انجام شده در پژوهش حاضر، گونه‌بندی اجتماعی به عنوان شیوه اصلی جهت گونه‌بندی مسجد مدرسه‌ها از ترکیب و هم‌نشینی فضاهای عبادی و آموزشی به وجود آمدند. فضاهای عبادی و آموزشی در زمانی که این هم‌نشینی صورت پذیرفت ساختاری تقریباً مشخص و شناخته شده داشته‌اند و ساختار مسجد مدرسه‌ها به روشنی بیان‌گر ظهور کالبدی بر اساس ساختار قبلی و شناخته شده خود در کنار هم قرار می‌گیرند. لذا به نظر می‌رسد نکته اساسی در درک مسجد مدرسه‌ها و دسته‌بندی آن‌ها، شیوه هم‌نشینی بین فضای آموزشی و نیایشی است. با توجه به ورودی مجموعه و ارتباط آن با این دو فضا به ظهور می‌رسد و عیان می‌شود. ورودی و ارتباط آن با فضاهای اصلی از این نظر اهمیت می‌یابد که می‌تواند نشان‌گر و تعیین‌کننده میزان اهمیت فضاها و تعیین‌کننده فضای اصلی و جانبی در یک مجموعه باشد، سلسله‌مراتب فضاهای مجموعه را مشخص کند و حتی ساختار کلی مجموعه را شکل دهد. بر این اساس با بررسی مسجد مدرسه‌های ایران با توجه به ورودی و ارتباط آن با دو کاربرد اصلی نیایشی و آموزشی می‌توان به سه گونه تقسیم‌بندی کلی رسید.

۴-۲-۱- گونه اول: مسجد و مدرسه در کنار هم و با عملکرد مستقل

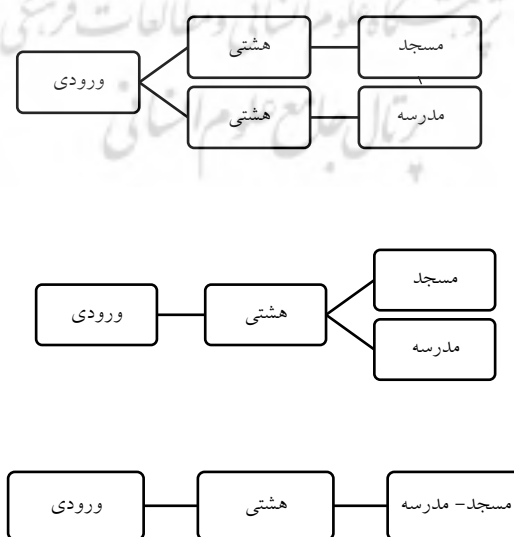
در این گونه مسجد و مدرسه جدا از هم عمل می‌کنند و هر یک دارای ورودی و هشتی جداگانه مختص به خود هستند. معمولاً ارتباط بین این دو فضا از طریق یک ایوان صورت می‌گیرد. به عنوان مثال برای گونه اول مسجد مدرسه رحیم خان اصفهان را می‌توان نام برد. بانی مسجد میر سید حسن مجتهد اصفهانی بوده است که پس از فوت وی دنباله اقدامات او از حدود سال ۱۲۸۰ ه. ق توسط

محمد رحیم خان بیگلریگی برادرانش انجام شده است (حاجی قاسمی، ۱۳۷۵).

تصویر ۳: پلان‌های مسجد - مدرسه رحیم خان

مسجد و ورودی مختص به آن در ضلع شمالی بنا قرار دارد و با چند پله از سطح خیابان مجاور خود پایین‌تر می‌آید. بعد از ورودی یک هشتی وجود دارد که می‌توان از آن به شبستان یا صحن مجاور آن رسید. همچنین دسترسی دیگری نیز از صحن به شبستان موجود است. شبستان دارای شش ردیف شش‌تایی ستون است و از طریق ایوانی به صحن اصلی مدرسه متصل می‌شود. دو ورودی مدرسه در دو جبهه شرقی و غربی قرار دارند. ورودی شرقی اصلی محسوب شده که از طریق چند پله به سطح مدرسه در پایین می‌رسد. پس از گذشتن از هشتی وارد صحن مدرسه می‌شویم. در اضلاع شرقی و غربی صحن مدرسه حجره‌ها قرار دارند. در قسمت جنوبی صحن ایوانی که به فضای گنبد خانه منتهی می‌شود قرار دارد. از فضای گنبد خانه به عنوان مدرس استفاده می‌شود. پلکانی در انتهای اضلاع شرقی و غربی برای دسترسی به اشکوب فوقانی دیده می‌شود. در اشکوب فوقانی مهتابی و حجره‌ها قرار دارند و طلاب از مهتابی‌ها برای تجمع و بحث و گفتگو استفاده می‌کنند.

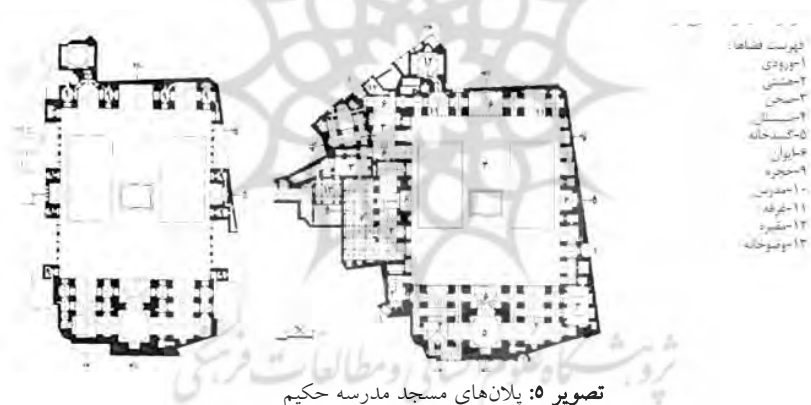

نمودار ۲: گونه‌بندی‌های مسجد-مدرسه (به ترتیب از بالا به پایین گونه یک، گونه دو و گونه سه)

۴-۲-۲- گونه دوم: مسجد و مدرسه در هم ادغام شده

در این گونه مسجد و مدرسه در یک کالبد قرار دارند و ورود به آن از طریق یک ورودی و هشتی مشترک امکان پذیر است. یکی از نمونه‌های گونه دوم مسجد-مدرسه حکیم اصفهانی است. ساخت این مسجد-مدرسه از ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۴ ه.ق به طول انجامید. مسجد حکیم در محل یک مسجد قدیمی دوره دیالمه توسط حکیم محمد داود اصفهانی ملقب به تقرب خان، طبیب شاه صفی و شاه عباس دوم ساخته شده است.

بر اساس کتیبه‌های موجود در مسجد، معمار این بنا محمدعلی ابن استاد علی بیگ بنا اصفهانی بوده است (حاجی قاسمی، ۱۳۷۵). مسجد - مدرسه حکیم چهار ایوانی و دارای دو اشکوب بوده و ۸۰۰۰ متر مربع مساحت دارد. مقبره محمد ابراهیم کلباسی نیز در این بنا وجود دارد. این مسجد - مدرسه دارای سه ورودی اصلی است و پس از گذر از ورودی شرقی به فضای ایوان وارد شده و از آن به صحن اصلی می‌رسد. ورودی غربی نیز پس از ورود به هشتی راهی به صحن اصلی دارد. همچنین می‌توان از هشتی ورودی غربی به شبستان و گنبد خانه رسید. ورودی شمالی به یک ایوان و سپس یک صحن فرعی کوچک‌تر منتهی می‌شود که این صحن از طریق یک ایوان به صحن اصلی راه دارد. مقبره محمد ابراهیم کلباسی در شمالی‌ترین قسمت بنا در زیر یک گنبد واقع شده است. دور تا دور صحن اصلی غرفه‌هایی وجود دارد. این مسجد شامل دو شبستان است که شبستان اصلی شبستان زیر گنبد است که در ضلع جنوبی واقع است. شبستان آن در ضلع غربی بنا واقع شده و دارای دو قسمت زنانه و مردانه است که از ورودی شمالی نیز راه دارد. در طبقه بالا حجره‌ها قرار دارند و دسترسی به حجره‌ها از پشت آن‌ها است، در این مسجد مدرسه مدرس یا محل درس دادن در شبستان‌ها است.

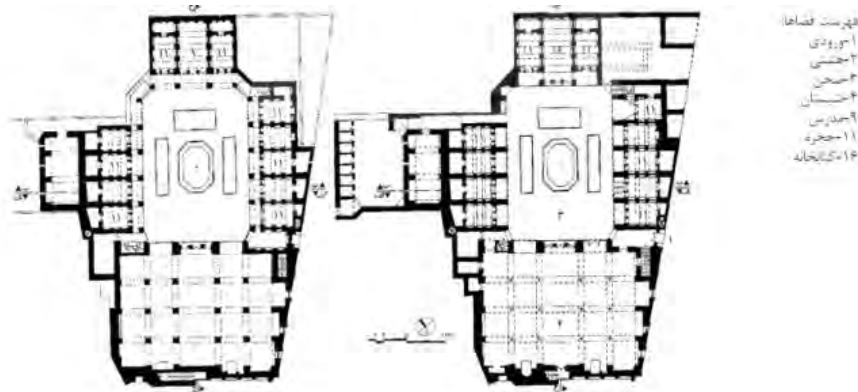

۴-۲-۳- گونه سوم: مسجد و مدرسه در کنار هم با کاربری‌های مجزا و ورودی مشترک

در این گونه ورودی مسجد و مدرسه به صورت مجزا امکان پذیر است. گاهی اوقات دسترسی مستقیم نیز از مسجد به مدرسه و برعکس وجود دارد. به عنوان مثال مسجد مدرسه معمارباشی تهران در این گونه جای می‌گیرد. طبق کتیبه وقف نامه موجود در سر در بنا، تاریخ ساخت آن ۱۳۰۳ ه.ق و حاج ابوالحسن اصفهانی بانی این مسجد بوده است (حاج قاسمی، ۱۳۷۷). او در دوره قاجار دارای منصب معمارباشی بوده که اسم این مسجد نیز برگرفته از شهرت اوست.

ساختمان مسجد - مدرسه دارای دو اشکوب است. از فضای اصلی مسجد در طبقه اول شبستان آن است که در ضلع جنوبی بنا دارد. همان گونه که در تصویر سه دیده می‌شود، ورودی اصلی بنا در ضلع شرقی است و از طریق یک هشتی راه ورود به شبستان مسجد و حیاط مدرسه از هم جدا می‌شوند. اطراف حیاط مدرسه حجره‌ها قرار دارند که هر حجره شامل ایوانچه‌ای در جلو و پستویی در انتهای آن است. در ضلع شمالی مسجد مدرسه کتابخانه واقع است. در ضلع غربی راهرویی وجود دارد که به وضوخانه و سرویس‌های بهداشتی ختم می‌شود. در طبقه دوم دور تا دور صحن حجره‌ها قرار دارند و در جلوی حجره‌ها ایوانچه تبدیل به رواق

شده است. در ضلع شمالی مدرسه قرار دارد. در ایران فقط در دوران صفویه قاجار مسجد مدرسه وجود دارد که نمونه‌هایی از شهرهای مختلف ایران برای بررسی انتخاب شده‌اند. با توجه به گستردگی موضوع و تعداد زیاد نمونه‌های بررسی شده، امکان ارائه همه نمونه‌ها در پژوهش صورت تفصیلی وجود ندارد.

تصویر ۶: پلان‌های مسجد - مدرسه معماری

۵- بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به نتایج نظرسنجی می‌توان نتیجه گرفت بر اساس نظرات شرکت‌کنندگان در این نظرسنجی عمدتاً با الزام حیاط موافق بودند و شدیداً با حیاط فاقد پوشش گیاهی و درخت مخالف بوده‌اند؛ و ترجیح می‌داده‌اند پوشش گیاهی را انتخاب کنند که با در نظر گرفتن و الگوبرداری از هندسه ایرانی و اسلامی می‌تواند در تربیت معنوی فراگیران مؤثر واقع شود. ظهور و وجود مسجد مدرسه‌ها در ایران به‌طور مشخص ترکیب فضای آموزشی و عبادی است که به نظر می‌رسد در دوره صفویه روی داده باشد. صفویان که حکومتی مذهبی بودند توجه بسیاری به آموزش مذهب و امور مذهبی داشتند و به این منظور مدارس مذهبی داشتند و به این منظور مدارس مذهبی بسیاری ساختند. بدان دلیل که روح دین، همواره طالب جان تعلیم است مراکز مذهبی - آموزشی معمولاً در کنار هم و یا در کنار جریان و حرکت مردم، یعنی در گوشه و کنار بازارها مکان‌یابی شده‌اند. همان‌گونه که مسجد، به بازار و به محله نزدیک است تا با اذان مردم را بطلبد، مدرسه نیز در کنار آن‌ها جا گیرد تا پاسخگوی اذان دل و سؤالات مردم باشد. در پاره موارد، قرارگیری این دو نهاد در جوار یکدیگر و تداخل و اشتراکی آن‌ها، موجب پیدایش تعدادی مسجد - مدرسه یا مدرسه - مسجد شده؛ مکان‌هایی که هم نیازهای عبادی را مرتفع می‌ساخته و هم نیازهای آموزشی این پیروان دیانت نوظهور را (پهلوانزاده، ۱۳۹۱).

اما به نظر می‌رسد مسجد مدرسه پس از زایش به‌عنوان کالبدی جدید، حداقل در طول دوره قاجار که اغلب این‌گونه بناها ساخته شده‌اند تغییر محتوایی قابل توجهی نداشته است. بر اساس مطالعات انجام شده، تحولات فرهنگی دوره قاجار غالباً بر طرح کلی موجود در معماری مسجد مدرسه‌های دوره قاجار تأثیری غیرمستقیم و بر عناصر معماری این‌گونه بناها تأثیری هم مستقیم و هم غیرمستقیم و بر نقوش کاشی‌کاری و حجاری مسجد مدرسه‌های دوره قاجار تأثیری مستقیم داشته‌اند. الگوی طراحی چندان نامشخص معماری، پیچیدگی و تنوع فضایی، گشایش و سبکی فضایی حیاط توسط فضای مهتابی و تحول در فضای گنبد خانه، نوگرایی غربی و موارد مشابه ازجمله تأثیرات غیرمستقیم تحولات فرهنگی دوره قاجار بر معماری مسجد - مدرسه‌های دوره قاجار است (مؤمنی، ۱۳۷۰).

از این نظر می‌توان تغییرات مسجد مدرسه در طول زمان را متأثر از تغییرات شیوه‌های ساخت در دوران مختلف دانست و گونه شناسی تاریخی تکاملی مسجد مدرسه‌ها را زیرمجموعه‌ای از تغییرات شیوه‌های ایرانی در نظر گرفت و همان‌گونه‌بندی و تفاوت‌ها را برای مسجد مدرسه‌ها در طول تاریخ معماری قائل شد. دلیل دیگری که نشان از نامحتمل بودن ایجاد گونه‌بندی موفق با استفاده از معیارهای تاریخی کالبدی دارد، این واقعیت است که گونه شناسی تاریخی تکاملی تأکید بیشتری بر بعد مادی فضاها و بناها دارد درحالی‌که مسجد مدرسه فضایی بسیار غنی از نظر معنایی و مفاهیم والای روحانی است. مادی دیدن معماری و جدا کردن آن از

دنیای متافیزیکی انسان معاصر نظریه‌های معماری را به مادی‌ترین شکل آن تقلیل داد. نگاه تکاملی به پدیده‌ها به‌خصوص بناهای تاریخی از نتایج نه‌چندان مفید این رویکرد مادی است.

۶- منابع

- ۱- قرآن کریم
- ۲- آقاجان، مهسا؛ و امامی کوپائی، سمانه (۱۴۰۳). شناسایی مؤلفه‌های اثرگذار معماری بر تربیت کودک، مبتنی بر رویکرد اسلامی: فضاهای آموزشی پیش‌دبستان، فصلنامه علمی علوم تربیتی از دیدگاه اسلام، ۱۲(۲۵)، ۱۷۱-۱۳۹.
doi:10.30497/esi.2024.244960.1651
- ۳- ابراهیمی، حمیدرضا؛ سعیدی رضوانی، نوید؛ و معانی منجیلی، آرزو (۱۳۹۰). تدوین اصول طراحی فضاهای بازی کودکان با تأکید بر گروه سنی ۵ تا ۱۲ سال مطالعه موردی: رشت، فصلنامه علمی-پژوهشی مرکز پژوهشی هنر معماری و شهرسازی نظر، ۱۹(۸).
- ۴- ادریسی، سارا؛ و تربیت جو، محمدعلی (۱۳۹۵). راهکارهای پیشنهادی طراحی فضاهای درمانی با رویکرد طبیعت‌درمانی و کاهش استرس، اولین همایش ملی فناوری در مهندسی کاربردی باشگاه پژوهشگران جوان و نخبگان دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران غرب، تهران.
- ۵- اسدپور، مریم؛ و نقره‌کار، سلمان (۱۳۹۴). معمار در معماری قرآن (جستجوی درباره ویژگی‌ها و وظایف معمار از منظر قرآن کریم)، اولین کنفرانس تخصصی معماری و شهرسازی ایران، شیراز.
- ۶- اعتصامی، محمد مهدی؛ و راصد، سعید (۱۳۹۰). مبانی و روش تدریس تعلیم و تربیت دینی در دوره ابتدایی، سال انتشار و نوبت چاپ، تهران.
- ۷- بابایی، سعید؛ و خاک زند، مهدی (۱۳۹۷). زمینه‌گرایی در آثار معماران غیر ایرانی در دوره پهلوی اول- مدرسه البرز و ایرانشهر، دو فصلنامه معماری ایرانی، ۱۴(۱).
- doi:10.22052/1.14.171**
- ۸- بردی حق نیا، حلیم؛ و بردی حق نیا، رحیم (۱۳۹۵). راهکارهای بهینه‌سازی فضاهای آموزشی مدارس کشور، فصلنامه مطالعات علوم اجتماعی، ۲(۲)، ۱۱-۱۵.
- ۹- بلالی اسکویی، آریتا؛ نظرزاده عنصرودی، فرناز؛ و نظرزاده عنصرودی، الناز (۱۳۹۸). تجلی مفهوم آب از باغ بهشتی قرآن در باغ ایرانی، فصلنامه علمی پژوهش‌های معماری اسلامی، ۳(۱).
- ۱۰- بمانیان، محمدرضا؛ تقوایی، علی‌اکبر؛ و شهیدی، محمدشریف (۱۳۸۶). بررسی بنیادهای فرهنگی - محیطی در عناصر کالبدی باغ‌های ایرانی قبل و بعد از اسلام، نشریه علوم و تکنولوژی محیط زیست، ۱۰(۱).
- ۱۱- پورآذر، منیره (۲۰۱۷). مطالعه تطبیقی نماد درخت در ایران باستان با اسلام و نمود آن در آثار هنری، دومین همایش بین‌المللی شرق‌شناسی، مطالعات ایرانی و بیدل پژوهشی.
- ۱۲- پورجعفر، محمدرضا؛ رستمی، ثریا؛ پورجعفر، علی؛ و رستمی، محسن (۱۳۹۲). تجلی مفاهیم قرآنی در باغ ایرانی با تأکید بر سوره انسان: باغ دولت‌آباد، دو فصلنامه تخصصی پژوهش‌های میان‌رشته‌ای قرآن کریم، ۴(۱)، ۷-۲۲.
- ۱۳- ترکمان، مژگان؛ جلالیا، سارا؛ و دژدار، امید (۱۳۹۵). نقش معماری و عوامل کالبدی محیط آموزشی بر تسهیل یادگیری کودکان، ماهنامه شباک، ۱۱(۲).
- ۱۴- جهاد دانشگاهی (۱۳۷۷)، انتخاب رنگ مناسب برای فضای آموزشی، سازمان نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس کشور شهرستان اصفهان.

- ۱۵- حاجی بابایی، حمیدرضا؛ و مخبر دزفولی، محمدرضا (۱۳۹۰). سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، شورای انقلاب فرهنگی.
- ۱۶- حیاتی، حامد؛ و بهداروند، مهسا (۱۴۰۱). مقاله پژوهشی تأثیر سیاست‌های آموزشی بر کالبد معماری مدارس دوره اسلامی نمونه موردی: مدارس دوره تیموری و صفوی، نشریه علمی معماری اقلیم گرم و خشک، ۱۰(۱).
- doi:10.22034/ahdc.2022.2669
- ۱۷- حسینی، الناز سادات؛ رشیدکلوی، حجت‌الله؛ مرادچله، عبدالباقی؛ و عطادخت، اکبر (۱۴۰۱). نقش کارکردهای فضای سبز مدارس بینی عملکرد تحصیلی و اختلالات در پیش رفتاری دانش آموزان مقطع ابتدایی، فصلنامه تعلیم و تربیت، ۲(۱).
- doi:20.1001.1.10174133.1401.38.2.5.5
- ۱۸- حسینی خواه، علی (۱۳۹۷). واکاوی و تبیین تربیت معنوی و نگاهی اجمالی به عناصر برنامه‌ی درسی در آن ساحت، فصلنامه علمی پژوهشی تدریس پژوهی، ۳(۸)، ۲۱۱.
- ۱۹- حسونند، محمد؛ پیر محمدی، محمد؛ و فرخی، هانیه (۱۳۹۶). تبیین شاخصه‌های طرح باغ مدرسه مبتنی بر بهره‌وری فضاهای آموزشی، چهارمین کنفرانس بین‌المللی فناوری‌های نوین در مهندسی عمران، معماری و شهرسازی، تهران.
- ۲۰- حقیقت‌بین، مهدی؛ انصاری، مجتبی؛ بمانیان، محمدرضا؛ و بستانی، سیما (۱۳۹۳). بررسی زمینه‌های مؤثر در شکل‌گیری باغ شهرهای صفوی با تأکید بر آموزه‌های حکمی مذهب شیعه، نشریه هویت شهر.
- ۲۱- حیدرنتاج، وحید؛ و مقصودی، میترا (۱۳۹۸). مقایسه تطبیقی مضامین مشترک گیاهان مقدس در نق شمابه‌های گیاهی معماری پیش از اسلام ایران و آرایه‌های معماری دوران اسلامی (با تأکید بر دوره امویان و عباسیان)، مجله باغ نظر، ۱۶(۱۷).
- ۲۲- حیدری، علی‌اکبر؛ تقیپور، ملیحه؛ و نریمانی، فرزانه (۱۴۰۲). بررسی نقش حیاط در ارتقاء کارایی عملکردی مدارس ایران (موردکاوی: مدرسه مروی، البرز، کمال و سلمان)، فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی، ۱۱۹-۱۴۰.
- ۲۳- خسروجردی، نرجس (۱۴۰۰). حیاط مدرسه خاطره‌انگیزترین فضای آموزشی سیزدهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط‌زیست، خراسان شمالی، شیروان.
- ۲۴- دانشجو، خسرو؛ متولی حقیقی، هادی؛ و طالبی، مریم (۱۳۹۸). فضاهای جمعی و حیاط مدرسه: کتاب سه‌بعدی آموزش مفاهیم توسعه پایدار. مجله منظر، ۱۱(۴۹)، ۳۸-۴۷.
- ۲۵- رجبی، مجید؛ نارویی نصرتی، رحیم؛ و جهانگیرزاده، محمدرضا (۱۳۹۹). چستی، گستره و کارکردها در روان‌شناسی و مقایسه آن با رویکرد اسلامی. اسلام و پژوهش‌های روان‌شناختی، ۶(۲)، ۷۹-۱۰۲.
- ۲۶- زمانی، احسان؛ محمدرضا، لیلیان؛ امیرخانی، آرین؛ و اخوت، هانیه (۱۳۸۸). بازشناسی و تحلیل جایگاه عناصر موجود در باغ ایرانی با تأکید بر اصول دینی-آیینی. نشریه علمی باغ نظر، ۶(۱۱).
- ۲۷- سجادی، سید ابراهیم (۱۳۸۸). قرآن و بازتاب تربیتی روابط چهارگانه انسان. نشریه پژوهش‌های قرآنی، ۱۵(۵۹-۶۰).
- ۲۸- سعیدی کیا، ندا (۱۳۹۷). سیر تحول معماری مدارس ایران در گذر زمان. مجله معماری‌شناسی، ۱(۱).
- ۲۹- شاطری وایقان، امید (۱۳۹۹). بررسی ساختار باغ‌های ایرانی. فصلنامه علمی تخصصی معماری سبز، ۶(۱).
- ۳۰- شفاهی، مینو؛ و مدنی، رامین (۱۳۸۸). اصول طراحی فضاهای آموزشی کودکان بر اساس مدل خلاقیت. نشریه علمی-پژوهشی فناوری آموزش، ۴(۱).
- ۳۱- شکری نصرت‌آباد، احترام؛ و خدیوی، اسدالله (۱۳۹۸). آشنایی با شاخصه‌ها و ویژگی‌های تعلیم و تربیت اسلامی و بهره‌گیری از آن‌ها برای آموزش کودکان دبستانی. مجله پژوهش و مطالعات علوم اسلامی، ۱(۱).
- ۳۲- شمس دولت‌آبادی حسنی‌السادات، نیلوفرمل؛ مظفر، فرهنگ؛ و صالح‌صدق‌پور، بهرام (۱۳۹۹). اصول طراحی فضاهای باز کودکان در دوره دوم دبستان با تأثیرپذیری از هوش هیجانی و فرایند یادگیری از نگاه مربیان و دست‌اندرکاران. علوم و تکنولوژی محیط‌زیست، ۲۲(۵).

- ۳۳- صادقی، عزت‌الله؛ صادقی، یاور؛ و خدیوی، هاجر (۱۴۰۲). تأثیر طراحی محیط مدارس با رویکرد معماری طبیعت‌محور بر یادگیری دانش‌آموزان در شهر ایزده. *مطالعات مدیریت توسعه سبز (دوفصلنامه)*، ۲(۱)، ۱۲۹-۱۳۸.
- ۳۴- صالحی، اکبر؛ مرادی، امیر؛ و فیروزی، اسماعیل (۱۳۹۳). نگاهی جامع به تعلیم و تربیت اسلامی از دیدگاه شهید مرتضی مطهری با تأکید بر اصول، اهداف و روش‌های تربیتی. *پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی*، ۲۲(۲۵).
- ۳۵- صحت، پریا؛ و خورسندی، سارا (۱۳۹۴). بازیابی حکمت کاشت درختان در باغ‌های تاریخی شیراز. *دومین کنفرانس بین‌المللی پژوهش در علوم و تکنولوژی، استانبول*.
- ۳۶- طاهرسیما، سارا؛ ایرانی بهبهانی، هما؛ و بذرافکن، کاوه (۱۳۹۴). تبیین نقش آموزشی فضای باز در مدارس ایران با مطالعه تطبیقی مدارس سنتی تا معاصر (نمونه‌های موردی: مدرسه‌های چهارباغ، دارالفنون و البرز). *فصلنامه پژوهش‌های معماری اسلامی*، ۳(۶).
- ۳۷- طراح، ساویر؛ مهدی‌زاده سراج، فاطمه؛ و محمودی زرنندی، مهناز (۱۴۰۰). تبیین مدل خالق طراحی معماری برای نوآموزان، مبتنی بر یادگیری از طبیعت. *نشریه علمی باغ نظر*، ۱۸(۱۰۰)، ۹۱-۱۰۸.
- ۳۸- عباسی، رعنا؛ شهروز تهرانی، ایرج؛ و کبودرآهنگی، مینا (۱۳۹۶). تلفیق باغ با فضاهای آموزشی و تأثیر آن بر یادگیری دانش‌بنیان معماری. *نخستین کنفرانس ملی به سوی شهرسازی و معماری دانش‌بنیان*، ۳ اردیبهشت، تهران.
- ۳۹- عباسیان، الناز؛ فیضی، محسن؛ و مرادی، اصغر (۱۳۹۹). مؤلفه‌های معماری تأثیرگذار منظر شهری بر کاهش افسردگی بانوان از منظر متخصصین. *نشریه علمی باغ نظر، آبان*.
- ۴۰- عباسعلی‌زاده، ساناز؛ کالئی، رضا؛ طباطبائی‌ان، مریم؛ و فیاض، ریما (۱۳۹۴). تحلیلی بر تأثیر محیط‌های ساخته‌شده بر خلاقیت کودک (بررسی ویژگی‌های محیطی مؤثر بر خلاقیت کودک در مراکز کودک تهران). *باغ نظر*، ۱۳(۴۳).
- ۴۱- عظمتی، حمیدرضا؛ امینی‌فر، زینت؛ و باقرپور، سمیه (۱۳۹۵). الگوی چیدمان فضایی مدارس نوین مبتنی بر اصول مدارس اسلامی در راستای ارتقاء یادگیری افراد. *نقش جهان*، ۶(۲)، تابستان، ۱۶-۲۳.
- ۴۲- فرجی، یوسف؛ یوسفی، جعفرصادق؛ و حسین‌زاده، نارنج (۱۳۹۷). راه‌های افزایش آرامش در قرآن و سبک زندگی اسلامی و تأثیر آن بر تربیت فرزندان. *فصلنامه مطالعات قرآنی*، ۱۲(۴۶).
- ۴۳- فرزند وحی، جمال؛ و حیدرنژاد، طاهره (۱۳۹۲). مراحل تربیت از دیدگاه قرآن، سنت و علم روان‌شناسی. *فصلنامه تخصصی تفسیر علوم قرآن و حدیث*، ۵(۱۷).
- ۴۴- فرشچیان، امیرحسین؛ و شجاری، مرتضی (۱۳۹۶). بررسی و نقد دیدگاه دکتر نصر در باب معماری اسلامی و ویژگی‌های آن. *دوفصلنامه علمی-پژوهشی*، ۸(۳).
- ۴۵- فرمehنی‌فراهانی، محسن؛ حسینی، فاطمه؛ و احمدآبادی‌آرایی، نجمه (۱۳۹۷). بررسی جایگاه حیات طیبه در سند تحول بنیادین و تبیین راهکارهای تحقق آن در آموزش و پرورش. *پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی*، ۲۷(۴۲).
- ۴۶- فعلی، شیما؛ و سلطان‌زاده، حسین (۱۳۹۵). کاربرد مفهوم انعطاف‌پذیری در مدارس دوره اسلامی (مطالعه موردی: مدارس شهر قزوین). *فصلنامه علمی-پژوهشی*، ۷(۲۵).
- ۴۷- فیضی، محسن؛ و رزاقی‌اصل، سینا (۱۳۸۸). مروری بر نظریات و گرایش‌های معماری منظر حیاط باز مدارس. *نشریه معماری و شهرسازی آرمان‌شهر*، ۲(۲)، ۵۹-۶۶.
- ۴۸- فیضی، محسن؛ رزاقی‌اصل، سینا؛ طاهری، سمیه؛ برنجی، شینا؛ همت‌جو، علی؛ اصحابی، رویا؛ و براتی، شادی (۱۳۸۹). تدوین ضوابط و معیارهای طراحی منظر محوطه باز مدارس ابتدایی: مبانی نظری و مطالعات پایه (گزارش مرحله اول). سازمان نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس کشور، دفتر فنی و تحقیقات، شهرپور.

- ۴۹- قاسم‌پور، عرفانه؛ ملکی‌پور، احمد؛ و زارع‌صفت، صادق (۱۳۹۵). تبیین مؤلفه‌های برنامه درسی معنوی با نگاهی به دیدگاه نادینگز. فصلنامه پژوهش‌های کیفی در برنامه‌ریزی درسی، ۱(۳)، ۲۷-۵۱.
- ۵۰- کامل‌نیا، حامد؛ و حقیر، سعید (۱۳۸۸). الگوهای طراحی فضای سبز در «شهر دوستدار کودک» (نمونه موردی: شهر دوستدار کودک بم). نشریه علمی باغ نظر، ۶(۱۲)، پاییز و زمستان، ۷۷-۸۸.
- ۵۱- کریمی‌آذری، امیررضا؛ و طالب‌صفا، مهسا (۱۳۹۶). اصول طراحی مدارس دوستدار کودک در مقطع ابتدایی با رویکرد ارتقاء رشد شناختی دانش‌آموزان در ایران (نمونه موردی: مدارس ابتدایی شهر رشت). کنفرانس بین‌المللی مطالعات نوین در عمران، معماری و شهرسازی با رویکرد ایران اسلامی.
- ۵۲- کریمی‌آذری، امیررضا؛ حسینی، سیدباقر؛ صالح‌صدق‌پور، بهرام؛ و حسینی‌دهشیری، افضل‌السادات (۱۳۹۵). اصول طراحی فضای مسکونی با رویکرد ارتقاء خلاقیت کودکان ۳-۷ ساله در ایران (نمونه موردی: شهر تهران - منطقه ۴). نشریه علمی باغ نظر، ۱۳(۴۱)، ۱۹-۳۴.
- ۵۳- کیانمهر، قباد؛ تقوی‌نژاد، بهاره؛ و میرصالحیان، صدیقه (۱۳۹۸). مطالعه سیر تحول نقوش قواره‌بری در مجموعه کاخ‌های گلستان. فصلنامه علمی نگره، ۵۴.
- doi:10.22070/negareh.2020.1242**
- ۵۴- کیانی، معصومه؛ مهرمحمدی، محمود؛ صادق‌زاده‌قمصری، علیرضا؛ نوذری، محمود؛ و باقری، خسرو (۱۳۹۴). مفهوم‌شناسی معنویت از دیدگاه اندیشمندان تربیتی غربی و مسلمان. اسلام و پژوهش‌های تربیتی، ۷(۲).
- ۵۵- کیانی، معصومه؛ مهرمحمدی، محمود؛ صادق‌زاده‌قمصری، علیرضا؛ و نوذری، محمود (۱۳۹۴). تبیین رویکردهای موجود درباره تربیت معنوی کودکان و نقد آن‌ها با تأکید بر آموزه‌های اسلامی. فصلنامه تعلیم و تربیت، ۶۲.
- ۵۶- کیانی، معصومه؛ نوذری، محمود (۱۳۹۶). تبیین و نقد رویکردهای معاصر درباره تربیت معنوی کودکان با تأکید بر الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت. نشر الگوی پیشرفت، وابسته به مرکز الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت، چاپ اول.
- ۵۷- مردمی، کریم؛ و دل‌شاد، مهسا (۱۳۸۹). محیط یادگیری انعطاف‌پذیر. نشریه علمی-پژوهشی انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران، پاییز.
- doi:10.30475/isau.2010.61930**
- ۵۸- مظفر، فرهنگ؛ و میرمادی، سیده‌سمیه (۱۳۹۳). بررسی الگوهای رایج چیدمانی مدارس ایرانی با توجه به اصول ارتباط میان کلاس درس و فضاهای بیرونی. معماری و شهرسازی آرمان‌شهر، ۱۳، پاییز و زمستان، ۹۳-۱۰۵.
- ۵۹- مهدوی‌هزاوه، منصوره؛ ملکی، حسن؛ مهرمحمدی، محمود؛ و عباس‌پور، عباس (۱۳۹۵). حیات طبعیه، چشم‌اندازی برای تربیت کودکان: ارائه چارچوب مفهومی برای تبیین ویژگی‌های معلم دوره ابتدایی. پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، ۲۴(۳۰).
- dor:20.1001.1.22516972.1395.24.30.6.1**
- ۶۰- مهدی‌نژاد، جمال‌الدین؛ ضرغامی، اسماعیل؛ و سادات، سیده‌اشرف (۱۳۹۴). رابطه انسان و طبیعت در باغ ایرانی از منظر معماری اسلامی. فصلنامه علمی-پژوهشی نقش جهان، ۱.
- dor:20.1001.1.23224991.1394.5.1.3.4**
- ۶۱- یاری، فهیمه؛ و هورشناس، راضیه (۱۳۹۶). معماری ایرانی و نگرش به رمزاندیشی در طراحی باغ‌های ایرانی: نمونه موردی «باغ ارم شیراز»، ۱۱ نشریه مهندسی ساختمان و علوم مسکن، ۴(۴)، ۴۹-۵۵.

- 62- A.F. Bakr et al., Virtual reality as a tool for children's participation in kindergarten design process, Alexandria Eng. J. (2018), **doi:10.1016/j.aej.2018.10.003**
- 63- Bakr, A. F., Elshaer, A., Kamel, M., & Elzafarany, A. (2018). Virtual reality as a tool for children's participation in kindergarten design process. *Alexandria Engineering Journal*. **doi:10.1016/j.aej.2018.10.003**
- 64- Povian, C.-M., & Dumitrescu, C. (2014). Architectural guidelines for building a special learning environment for children in need. *5th World Conference on Learning, Teaching and Educational Leadership (WCLTA 2014)*.

- 65- Georgiev, G. V., & Georgiev, D. D. (2018). Enhancing user creativity: Semantic measures for idea generation. *Knowledge-Based Systems*, 151, 1–15. doi:10.1016/j.knosys.2018.03.007
- 66- Brand, G., Maher, M. L., Do, E. Y.-L., & Kim, M. J. (2015). Mining the gap! Fostering creativity and innovative thinking. *The International Design Technology Conference, DesTech2015*, 29 June – 1 July, Geelong, Australia. doi:10.1016/j.protcy.2015.07.014
- 67- Shawket, I. M. (2016). Educational methods instruct outdoor design principles: Contributing to a better environment. *Procedia Environmental Sciences*, 34, 431–438. doi:10.1016/j.proenv.2016.04.021
- 68- Siu, K. W. M., Wong, Y. L., & Lam, M. S. (2015). Gender differences in children's use of colors in designing safety signs. *6th International Conference on Applied Human Factors and Ergonomics (AHFE 2015)*.
- 69- Nafisi, N., Abbas, M. Y., & Nafisi, S. (2015). The role of belief and religion in creation of Persian garden. *Journal of Architectural Engineering Technology*, 4(152). doi:10.4172/2168-9717.1000153
- 70- Ramezani Khosro, S., Azizi, Y., & Ghanbari, B. (2014). Examining the relationship between parenting styles of parents and children's creativity. *World Journal of Environmental Biosciences*, 3(4), 71–76.
- 71- Janků, Š., & Petříková, R. (2015). The using of innovation and creativity is inexhaustible. *Procedia Economics and Finance*, 34, 443–450.
- 72- Khan, S. (2015). Evolving consciousness in the developing world: Analysis of national curriculum framework 2005 for enrichment of quality of life in school learning environments. *ASEAN-Turkey ASLI Conference on Quality of Life 2014 (AQoL2014)*, 26–28 December, Istanbul, Turkey. doi:10.1016/j.sbspro.2015.08.220

Analyzing the Link between School Courtyards and Islamic Thought to Promote the Spiritual Development of Elementary School Students

Mahjubeh Arish*, Ahmad Mirzakochak Khoshnevis, Neda Ziabakhsh, Mohammad Marefat

1-PhD Candidate in Architecture, Department of Architecture, Islamic Azad University, North Tehran Branch, Tehran, Iran. (Corresponding Author)

mahjoobarish@gmail.com

2-Assistant Professor, Department of Architecture, Islamic Azad University, North Tehran Branch, Tehran, Iran.

a.m.khoshnevis@gmail.com

3-Assistant Professor, Department of Architecture, Islamic Azad University, North Tehran Branch, Tehran, Iran.

ziabakhsh.neda@gmail.com

4-Assistant Professor, Department of Education, Islamic Azad University, North Tehran Branch, Tehran, Iran.

m.marefat@iau-tnb.ac.ir

Abstract

Schools have long been among the most important places for imparting knowledge and nurturing the spiritual development of children, and the impact of their environment on personality formation in adulthood is undeniable. This study aims to demonstrate the relationship between school courtyards and green spaces and the promotion of spiritual education among elementary school students. Accordingly, the key research question is: *How can the connection between school green spaces and Islamic thought be analyzed to enhance the spiritual growth of elementary students?* The research starts with a primary hypothesis and is based on previous foundational studies. It seeks to examine the relationship between the physical structure and architectural elements of the Persian garden used in school courtyards and students' familiarity with the origin and essence of creation, aiming to promote spiritual education within the educational spaces of elementary schools. This applied research employs both qualitative and quantitative approaches to answer the research questions. In the first phase (qualitative), the principles and architectural criteria of educational buildings designed by integrating traditional school courtyards were extracted. In the next phase, using an analytical method, the obtained criteria were examined in Iranian schools, and the values and design strategies of school courtyards were evaluated and analyzed. An observational and analytical study was conducted on several sample schools, which contributed to the final pattern formulation. Findings indicate that the presence of courtyards designed in the style of Persian gardens with garden geometry and pools can guide children towards spiritual education and elevated personal growth.

Keywords: Spirituality, Child, School, Persian Garden, Architecture, Islamic Architecture.

This Journal is an open access Journal Licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License

(CC BY 4.0)